

MATERIÁLY A JEJICH ARCHITEKTONICKÝ ÚČINEK

„Hmota je jen přirozeně se nabízející výrazový prostředek, a záleží na architektu, jak se ho zmocní, jaké vlastnosti v něm nalezne a jak jich upotřebí. Do té chvíle je materiál vlastně netečný, teprve v dotyku s tvůrcem pojednou ožívne a dovede mluvit i k těm, kdož nemají snad schopnost jím mluvit, ale dosti chuti jemu naslouchat.“

(Otakar Novotný, O architektuře)

Různé stavební materiály propůjčují průčelím a střechám našich rodinných domů a vil velmi rozmanité výtvarné dopady. Každá hmota má svůj výraz a opodstatnění, je třeba s ní jen správně a poučeně nakládat a respektovat její charakter.

Dnes vás zvu ke čtení o věcech, jejichž uchopení není úplně snadné a přístupné a jejichž kontury vidí i jednotliví architekti jen ztuha, značně rozostřeně a často i mnohoznačně. Pokud jste tedy náhodou právě vyhrabali náš časopis ze štosu jiných v čekárně u kadeřníka či zubaře, snad se raději věnujte *Plesku* a problémům či politickým aspiracím blondatých celebrit, tohle přemýšlení bude asi potřebovat větší klid i úsilí. Proč si ale myslím, že je svrchovaně důležité? Protože není nic, co by více ovlivnilo, ba určilo celkový výsledek vašeho stavebního snažení - váš nový rodinný dům. Ovlivnilo tak důležité faktory, jako jeho přijetí, souznění s okolím i vlastní architektonickou a výtvarnou kvalitu. A abychom respektovali možný rozsah článku, omezme se na materiály exteriérové, takové, které mohou najít své uplatnění na fasádách či střechách rodinných sídel.

Předem si také povězte, že nám povýtce půjde o hmoty povrchové, obkladové, inkrustační, tzn. takové, které obalují materiály konstrukční. V dnešní architektuře převládají zcela drtivě: cihly se omítají, beton obkládá keramickými dlaždicemi, konstrukční ocel ukryvá pod protipožárními nástřiky, plechové okapy září svým barevným nátěrem či kamenná zeď dostává dřevěné obložení. Někdy se méně validní materiály ukryjí pod „noblesnější“ inkrustací, jindy se tímto způsobem účelově zlepšují fyzikální parametry výsledného souvrství (tepelná izolace, tvrdost, trvanlivost, stálobarevnost, vodovzdornost atd.). Když teď tak o tom přemýšlím, znám jen jediný materiál, používaný ve stavebnictví, jenž se zcela vzpírá jakékoli inkrustaci: sklo. Ale vlastně ne, kdepak, vždyť i ono se dnes často ocitá pod nejrůznějšími povrchovými fóliemi, korigujícími jeho fyzikální vlastnosti. Nikdy však nebývá zakryto zcela, jeho základní charakteristiky, průhlednost či alespoň průsvitnost, se fóliovým potahem nezakrývají zúplna, to by vlastně bylo popřením jeho

podstaty. Zcela „nahým“ materiálem tak zůstává snad jedině zlato, třeba na korunce Národního divadla, na rodinném domě jsem ho ale prozatím, díkybohu, ještě v Česku neviděl...

Přirozené vlastnosti takových materiálů pak vytvářejí i základní pravidla architektonické estetiky a teorie ve smyslu praktickém i výtvarném: jak zacházet s konkrétním materiálem, jak respektovat jeho charakter, jak jej tvarovat a uplatňovat na povrchu architektury atd. Vedle svých charakteristik užitkových má totiž každá hmota bezprostředně rovněž svůj výraz, symboličnost či tvaroslovnost. Tak, a pojďme na to.

Dřevo je materiál, jemuž se v poslední době dostává stále více pozornosti, jak po stránce konstrukční (je velmi pevné v tlaku a tahu po vláknech a ve stříhu napříč vláken, horší už je to ve vzpěru a stříhu podél vláken), tak i ve všemožných aplikacích obkladových. Tady hodnotíme jeho velmi živý vzhled a výrazovou bohatost a také ovšem jeho jednoznačnou „teplost“ a naturálnost. Do architektury typicky neživých hmot (beton, kámen, cihla) vnáší vitální akord, lidstvem obecně od prehistorických časů osvojený a akceptovaný. Mnoho architektů dnes zdůrazňuje právě onu „živost“ dřeva v tom smyslu, že ho vůbec neopatřují nátěry a z jeho takřka okamžitého zešednutí čerpají argumenty pro svoje vnímání stavby jako měnící se entity, která patinuje do krásy. Musím ale říci, že se k jejich chvalozpěvům nepřipojuji: mládí takového neošetřeného dřeva mi přijde příliš krátké, jako kdyby člověk měsíc po porodu vyhlížel jak *Stařec z hor*.

K oblíbě dřeva přispívá i relativně snadná opracovatelnost, příznivý poměr váhy k pevnosti a ohýbatelnost: dřevěnými lamelami bez obtíží obložíte i nároží, zakulacené s překvapivě malým poloměrem.

K ustáleným a frekventovaným formám architektury rodinného domu se dnes musí počítat dvojpodlažní dům se střechou o nevelkém sklonu, jehož vrchní podlaží je inkrustováno palubkovým obkladem nebo obkladem z desek na bázi dřeva, např. vodovzdorné překližky. Spatřujeme tu tak i další výtvarně pozoruhodnou vlastnost tohoto materiálu, totiž schopnost pocitově odlehčit dřevem obložené objemy.

Á propos: vodovzdorné obkladové překližky. Přestože se výrobci a dodavatelé dušují, že vydrží dlouhodobě vzdorovat všemožné činně, není tomu tak. Sotva za rok se vám z nich horní dýha začne odlupovat a za dva se zkrabatí jak Einsteinovo čelo. Jestliže má začernalá palubka své zastánce (nu, dřevo snad opravdu do krásy stárne), potom i velmi drahá překližka ze Skandinávie (a to Finové či Švédové dřevu přece nějak rozumějí !) po několika letech o výměnu doslova prosí... Inu, lidské výtvořiny *nepatinují*, spíše jen *degradují*.

Přirozený a výrazný fládr dřeva s podélnou kresbou pňů, větví, různých zauzlin a shluků je výrazný výtvarný činitel, který „prozrazuje

vnitřní dynamiku růstu a tím zachovává zmrtnělé již hmotě ještě jakési známky života“ (O. Novotný). I proto mi přijde důležité tuto rostlou strukturu nezakrývat nejrůznějšími nátěry, lazurami či laky. Velmi tu pléduji za jistou barevnou zdrženlivost: dřevo lze tónovat přirozenými odstíny žlutí, okru a hnědí, někdy s přimísením rezavých odstínů, bílé a šedé. Napustím-li ale dřevo ultramarinovou či kraplakovou lazurou, popřu jeho podstatu a lépe by bylo, kdybych použil snad desky či lamely z jiných materiálů: dřevo pod těmito lazurními nánosy *úpí jak zazděná panna*.

Kámen. Slovo s keltským základem, prozrazujícím starobylost jeho osvojení lidmi. Až na malé výjimky takřka neomezená trvanlivost a velmi rozmanitá struktura s velkým variačním bohatstvím barevných odstínů a ovšem také jeho velká hmotnost, to vše předurčuje kámen pro realizace závažné, ba monumentální. O. Novotný pokládá kámen za materiál barbarický i ušlechtilý zároveň: barbarický, protože již pouhým skládáním velkých neopracovaných kusů spolehlivě vyvoláme dojem síly a moci; ušlechtilý, protože díky překonání jeho velké přirozené tvrdosti a nepoddajnosti např. jeho rozřezáním, vyleštěním a obložením domu velkoformátovými deskami *„lze dosáhnout vzhledu zdařilého, důstojného, ba nádherného.“* Vyleštěný povrch kamene budí dojem lehkosti, jemnosti, elegance a někdy i mátožnosti, hrubý povrch téhož kamene pak evokuje sílu a energii.

Pro naše téma, kterým je rodinný dům, bych považoval za potřebné zmínit dva aspekty užití kamene. Prvním je barva kamenného obkladu. Tmavý kámen, už dokonce relativně světlá žula, nám může, zvláště za deště, kdy ztmavne ještě více, proměnit dům v mauzoleum, dům tak těžký, že naše deprese z něj bude bezbřehá jak *chandra bělogvardějského emigranta v listopadové Paříži, poslouchajícího rozhlasový přenos z oslav VŘSR na Rudém náměstí*. Zcela jinak na nás ovšem působí domy z vápence v mediteránní oblasti: jsou takřka bílé a své optimistické světlo vyzařují od Řecka a Chorvatska až po Provence či Portugalsko.

Za druhé: struktura a faktura obkladu. (Strukturou, někdy také texturou, architekti rozumějí vnitřní uspořádání, faktura je pak vlastně způsob provedení). Je-li obklad tenký, tak nanejvýš do 5 cm, musí být zpracován do desek a rozmístěn v nějakém promyšleném rastru se znaky pravidelnosti. Nejrůznější kamenné placáky, šíbry z lomu či břidlicové nepravidelné pláty, zatlačované naplocho do lepidla či omítky, to je opravdu příšerný plášť, do kterého lze dům obléci: prozrazuje, že jeho autor nemá ani zbytky elementárního citu pro krásu a je ke všemu slepý... *Better dead than flat*, tak by mohla znít parafráze oblíbeného výroku české mládeže. Kámen v neopracovaném stavu se má použít k obezdění stavby, ne k jejímu pouhému obložení, a

měl by tu být uložen, pokud to jen trochu jde, tak, jak ležel v původním masivu. Znamená to, že obvyklá minimální šířka obezdívky bude alespoň 25 - 30 cm. Prohlédneme-li si někdy pozorně, jak naši pradědové zdili své stodoly, dojdeme k poznání, že na jeden větší kámen přišlo deset či dvacet kamenů menších, zastrkaných pečlivě do spár, aby potřeba malty byla co nejmenší. Vše, co se dovezlo z pole nebo lomu, muselo být zpracováno. Ty zdi nás dodnes oslovují svou krásou a živostí a nutí přemýšlet o pokoře.

Postupme dál, k cihlám, míněno těm režným, kterými teď zhusta obezdíváme své domy. O jejich barvě platí totéž co o kameni: čím světlejší, tím příjemnější. Tmavohnědé, od smogu zčernalé a od věčného deště mokré cihly, činí střední Anglii, málo platné, destinací dosti ponurou. Cihly nemohou být příliš velké, svízelně by se zedníkům ukládaly do zdi a bylo by je pro jejich kroucení, ohýbání a praskání při výpalu obtížné vyrobit. Jejich dekorativní hodnota tkví v opakování stejného malého tvaru ve velkém rastru: pak stačí několik cihel uložit jinak, např. svisle či je ze zdi poněkud vystrčit, a výtvarný účinek je ohromující. Přísně vzato ovšem mohou o struktivní čistotě takové cihelné (a rovněž ovšem kamenné) obezdívky vznikat pochybnosti, neboť se tato obezdívka tváří jako vlastní zeď, jak píše O. Novotný, „*předstírá materiálovou hodnotu plné stěny*“. Jinak je tomu u střešních tašek, jejichž charakter je plošný (a nepředstírá se jiný).

Beton i omítka mají svou výhodu v bezespárovosti, velkoplošném charakteru, není pro ně nutné vymýšlet žádný kladecí plán. Jejich nevýhodou je pak jistá nezajímavost vzhledu, daná většinou fádňí povrchovou strukturou a nerozhodnou barvou. Proto omítky barvíme, betonová stěna, nechceme-li ji ovšem také omítnout či obložit, se dá třeba velmi zajímavě barevně lazurovat. Jistého výtvarného účinku se může rovněž dosáhnout větší zrnitostí základního pojiva, sám to ovšem za příliš krásné nepokládám, mou volbou jsou spíše omítky hladké, se zrnitostí nanejvýš 1 - 2 mm, ideálem pak klasické omítky štukové, plstí hlazené. Budí u mě dojem větší pečlivosti provedení (hrubé omítky opravdu zamaskují leccos) a také se jejich struktura méně zanášá prachem a špínou.

Fádňost omítaných ploch se někdy kompenzuje jejich fakturou, způsobem provedení. Lze z nich přečíst, jakým nářadím i jakým způsobem byly nanесeny, hlazeny či barveny. Od té nejhrubší omítky, jen nahazované a nehlazené (v zednické hantýrce tzv. maštalpu), která má pro svůj dramatický reliéf své zvláštní výtvarné kouzlo, přes omítky kartáčované, zatáčené či upravované zvláštní metlou, po omítky zcela hladké, sádrové, působící technicky dokonale až „ostře“.

Také neošetřený beton, nalitý do bednění, má svou nespornou dekorativní hodnotu, s níž 20. století bylo ochotno zarputile

experimentovat. Měl-li beton dojít plného výtvarného výrazu, musel být ponechán sám sobě, bez dalších úprav či inkrustací. Mnohého možná v dnešní záplavě slovíčka *brutální* (brutální je dívčí halenka, úroda jahod, politikův účes i rodičovské rady), překvapí, že v dějinách architektury už existoval *brutalismus* i *neobrutalismus*, Le Corbusier, Louis Kahn, James Stirling, u nás třeba Radim Dejmala na tzv. pohledový beton (v architektonické hantýrce se mu říká *ksichtbeton*) doslova přísahali. To, že betonová kaše věrně zkopíruje povrch bednění je bonus navíc, způsob, jakým zvýšit atraktivitu a zajímavost faktury stavby. (Tu mi napadá, že v obou smyslech tohoto slova).

Sklo, kov, plastické a kompozitní hmoty jsou dnes přímo atributy soudobé architektury. Už jejich samotné použití na fasádě vašeho rodinného hnízda vysílá signál, že stavebník není velký tradicionalista, politicky je spíše liberál a demokrat. Divíte se, jak se to dá poznat? Tak si prohlédněte takovou budovu Evropské komise v Bruselu (Berlaymont): samé sklo a kov. Myšlenkou stavby je její transparentnost. Politický ideál snad každého úřadu dneška, transparentnost, sklo opravdu vyjadřuje velmi přímočaře či jak se hezky česky říká, po lopatě. (Faktem, zda se jedná o pravdivé vyjádření podstaty této nevolené instituce EU, se teď zabývat nemohu, mám však za to, že by spíše měla zasedat v čemsi podobném rotundě na Řípu). V soukromé stavbě rodinného domu velké prosklené plochy bez záclon či závěsů vyjadřují nejspíše skutečnost, že se jeho obyvatelé nemají s čím skrývat. Tenhle ideál k nám už dvacet let putuje ze západní Evropy a zdá se mi, že i u nás zapouští své kořeny.

Sklo je nejen transparentní, ale i lesklé, následkem čehož během dne velmi mění svoji barvu: ráno svítí do okolí vnitřním umělým osvětlením, pak všechny plochy ztmavnou, aby je po chvíli rozsvítilo dopadající slunce od východu, v poledne svítí méně, neboť slunce je vysoko... myslím, že žádný jiný materiál nedokáže působit takto živě a proměnlivě. Claude Monet maloval svou katedrálu v Rouanu mnohokrát, pokaždé v jinou denní dobu: jak by teprve musel být unesen dopadem světla na velké prosklené plochy!

O kovu a dalších materiálech si povíme zase někdy příště. Výtvarné působení jednotlivých hmot je téma s důsažností opravdu zásadní.

Ing. arch. Jan Rampich